

Kultúrny palác v historickom centre Drážďan je sídlom filharmónie. Postavený v rokoch 1962 – 1969 architektom W. Hänschom. Dodnes sa považuje za prestížnu stavbu socialistického režimu v DDR.

The Palace of Culture located in the historical center of Dresden is the seat of the Dresdener Philharmonik, W. Hänsch 1962 – 1969. At present, it is considered one of the most valuable buildings from the socialist regime in the GDR.

Foto Photo: Alexandra Rumanovská, 2013

POZÍCIA ARCHITEKTÚRY NESKOREJ MODERNY
V NEMECKOM PAMIATKOVOM ZÁKONE
Porovnanie s problematikou na Slovensku

THE POSITION OF THE LATE MODERN MOVEMENT
IN THE GERMAN CULTURAL HERITAGE ACT
A Comparison with the Questions in Slovakia

At the end of the 1980s, the German art historian and expert on architectural theory Norbert Huse adopted the term “Unbequeme Denkmalpflege”, best translated as “uncomfortable cultural heritage protection”. This phenomenon was a reaction to the highly lax approach of heritage institutions towards specific architectural works of the 20th century, of which a wide range of examples exists in Germany. Until today, this term can be taken to mean primarily the response of politically influenced architecture of the Nazi or the GDR regimes.

As currently much in use, the term perfectly describes all arguments, discussions and emotions that occur in connection with this architecture, and is applicable as well to architecture in Slovakia. Is this kind of architecture worth preserving? If yes, what should be the criteria to evaluate it? The main aim of the discussions is to find a reasonable way to treat the architecture of the previously mentioned regimes, as well as the architecture of 60s and 70s, which is usually wrongly qualified as socialistic architecture. In Germany, a lot of buildings are in danger of being pulled down, since they do not fit with contemporary esthetic views and historical concepts still present in Germany, still aiming towards revitalization and innovation of the cities.

Nonetheless, German experts are increasingly concerned about the question of to what extent should cultural heritage protection concern itself with this type of architecture? Much as in Slovakia, it is a commonplace in Germany as well that the objects of cultural heritage protection are historical monuments and buildings – the elementary condition for listing being the age of the building.

Nonetheless, the status that the date of the origin of the building is not a legally binding heritage value in Slovakia, is supported by The Declaration Of The Slovak National Council on Cultural Heritage Protection No.49/2002, §2 Basic Definitions, article 1 and 2.

According to this Act, every building could be possibly integrated into the system of heritage protection if it complies with at least one of the values given, which are evaluated by the experts

and the Monuments Board of the Slovak Republic – without considering the age of the building as a criterion. Many deputies of responsible bodies have provided the argument that this or that building is not “old enough” to be considered as a monument. Even though a monument should first of all be a witness or a source of knowledge for some particular development (historical or human), based on a clear analysis of the Slovak Register of Monuments, we may allege that this architecture is not a priority of the Monuments Board. Even despite the major elapse of time between the 1960s and the year 2013, we can clearly note that for the era after 1945, the Register of Monuments contains 847 objects, out of which only 2 objects were completed after 1960.

In the field of cultural heritage and monument protection in Germany, post-1945 architecture is a topic for several years and the wide and extensive discussions and conferences (also of an international importance) have contributed to the protection or preservation of this modern heritage. Every federal state (Bundesland) has its own legislative act defining architectural landmarks differently. At the same time, in all of the 16 states there is an anticipation that the architecture of late Modernism could be granted heritage protection.

In both Slovakia and Germany, the main argument provided in registering a built object to the monuments register is its date of origin. Only the history makes the building worth protecting. According to the law, the building must date from “previous decades”. However, this particular formulation is not outlined and the conditions are not defined with much precision. Moreover, beyond sheer chronology, it is worth noting that in an era without stylistic homogeneity, as has been the case from the beginning of the 20th century, it is not easy to differentiate what style is “past” and what is an architectural tendency in progress. Or, in other words, what is “only old” and what is already considered as historical.

From the year 1971, when the modern law on monument protection on the state and federal level in Germany took effect, the number of historical periods brought into its scope has widened quite significantly. In the beginning, only the

ALEXANDRA
RUMANOVSKÁ, M.Sc.
Avantgarde Sales &
Marketing Support GmbH
Ostra-Allee 11
01067 Dresden
Deutschland
alex.rumanovska@gmail.com

objects that originated by the end of the 19th century were considered as historical; in following years the first half of the 20th century was added – including Secessionism, classical Modernity, the Neue Sachlichkeit and the conservative “Heimatschutz” style. Also, over time the architecture of The Third Reich was included, even if only on grounds of its historical importance. Starting from the decade of the 1990s, the time span has widened significantly – by now, the period of the 1960s and 1970s has gained sufficient distance and a sense of enough historic importance to be already considered a “past decade” in German heritage and monument protection. Nonetheless, the registration of these buildings of this particular era is far from clear and problem-free. In the first place, these buildings are very different in terms of technology, aesthetics and indeed architectural style. Therefore, obtaining and examining their qualities cannot be done with the same evaluation methods that are valid for the older monuments.

As it would appear, Slovak experts have quite a lot to do until this architecture is listed and classified under current heritage protection practice. Yet the simple question of categorization or changes in evaluation methods for architecture is not the only problem with modern architecture that the heritage authorities in Slovakia should address. The problems that are currently facing the evaluation of Late Modernist buildings in Slovakia can only be solved by legislation.

Since the Slovak Monuments Board refuse to register such objects primarily on the basis of insufficient age, concurrent steps must be taken to avoid the devastation and loss of these buildings. True, the argument that this architecture needs some time to be evaluated in terms of quality and benefits is correct and fully understandable. However, the extent and the rapid pace of development of our cities, together with the constant pressure on the part of the investors and developers are the main causes why such buildings are usually appreciated only “in memoriam”.

One of the legislative possibilities should be a new definition of the word “noteworthy”. According to experts, there are some general obligatory decrees that protect such notabilities but since they lack the force of legislative acts they do not

have enough importance when it comes to the decision-making about the further destiny of the “noteworthy” building, a status that offers strong potential for its protection. If granted legislative value, however, the building could acquire a completely different position in the system of Slovak monuments protection.

In German monument protection, the term “noteworthy” is mentioned quite frequently. In regular practice, it is applied to objects which are not necessarily specified as monuments but for which there exists some reason for protection and preservation. Usually, the designation is invoked for buildings seen as worth preserving by society at large. As a result, the preservation of such objects, even though proposed by a small group or an individual, is accordingly subjected to evaluation by professionals. Criteria invoked by the expert boards include the importance of the building for its surroundings, its documentary value, its status as an example for a specific folk tradition or importance for local history. At a later date, it is expected that such architecture should be granted the status of a monument, or at least obtain some other form of protection.

In Slovak heritage-protection law, a similar term occurs as well. According to professionals in the field, however, it is redundant and has only a declarative meaning, not a legislative one. Buildings with such a designation have no legislative protection and could be pulled down like any other building. And yet, it is precisely these buildings currently under this designation that should gain protection through legislative force.

Designations of what is “notable” are applied at the immediate local level; therefore it is in the competence of the individual city or town how to handle such buildings and what fate is in store for them. This list, with its own specific criteria and values, should be helpful for the restoration or preservation of the architecture of the 1960s and 1970s. By giving an importance to a definite building, we may create a form of protection and a future assurance for this particular building. The status of “notability” would not be an equivalent category to that of the monument, it would instead serve as an intermediate stage and be subordinate to the monument in terms of categorization. The difference between the “notable”

building and the monument would be in the level of protection, the building measures allowed, and the possibility of changes, which would mean to meet halfway with the investors, mainly in terms of alterations the architecture regarding energy conservation.

By defining clear conditions, we could avoid the loss of valuable architectural heritage and could acquire the desired time distance for eventual monument status.

From this short introduction to the treatment of Modernist architecture in Germany and its comparison with the ambitions in Slovakia, we can immediately note that our German colleagues from the Cultural Heritage and Monuments board are one step ahead: they have evaluated the architecture of the 1960s and the 1970s as deserving protection, elaborated an advisory evaluation methods and created categories for distinguishing the best of the era. But mainly – they discuss:

Pamiatková ochrana na Slovensku je v súčasnosti konfrontovaná s množstvom nových praktických či teoretických otázok. Zažité a právne etablované základné kritériá a metódy starostlivosti o historickú architektúru musia byť prispôbené novej cieľovej skupine stavieb, ktoré postupne získavajú nárok na zápis do zoznamu kultúrneho dedičstva – stavieb neskorej moderny. Toto preformulovanie zásad práce sa však z veľkej časti stretáva s ťažkosťami, najmä čo sa týka kategorizácie a vytvorenia hodnotiaceho systému. Odsúvaním tejto veľmi aktuálnej problematiky vzniká nebezpečenstvo, že mnohé príklady tejto doby zaniknú a s nimi zaniknú aj spojitosti architektonického vývoja na Slovensku.

Jednou z možností na jej zachovanie by mohol byť právne podložený ochranný systém, ktorý by určitým spôsobom doplnil na nejaký čas ochrannú funkciu pamiatky. S podobnou problematikou sa zaoberá aj nemecká pamiatková ochrana. V nasledujúcom porovnaní je okrem iného predstavených niekoľko riešení, ktoré pomáhajú odborníkom z Nemecka pri hodnotení a ochrane stavebného dedičstva povojnovej moderny.

Na Slovensku pod pamiatkovou ochranou rozumieme zaobchádzanie s dejinami a jej kultúrne významnými stavebnými a umeleckými dokladmi. Podmienkou na získanie statusu pamiatky je

in many specialized forums and web portals, popular initiatives... Discussions are carried on at various levels, at universities, in cities, during conferences. Altogether, the situation is not much different in Slovakia, only in Germany it is carried out on a much larger scale: the voices are heard, the words and the opinions of the participants have some importance, along with the opinions of professionals.

To sum up, we cannot say that the development of cultural heritage and monuments protection in Slovakia is delayed – on the contrary, it is not. Attempts have appeared towards acceptance of this modern architecture, more and more voices are being raised, popular or professional opinions are presented for registering important examples on the list of monuments. However, currently with this legislative and the stubbornness of many bureaus they do not have the chance to succeed.

disponovanie aspoň jednou z hodnôt, ktoré sú pevne ukotvené v zákone na ochranu pamiatkového fondu, v najlepšom prípade súhrnom týchto hodnôt – historických, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvorných alebo umeleckoremeselných. Rovnako dôležité je však aj vnímanie meniacich sa názorov a postojov spoločnosti k týmto svedkom historického vývoja našej krajiny a nevyhnutná je adaptácia pamiatkovej ochrany aj na tento fakt. Vlastnosti, ktoré z nejakého objektu robia adepta na pamiatku, nemusia byť však na prvý pohľad rozpoznateľné. V poslednom čase získava na dôležitosť aj vnímanie a uznanie architektúry laickou verejnosťou. Identifikácia spoločnosti s konkrétnymi budovami by mala postupne získať rovnaké postavenie, ako je jej historická či umelecká kvalita. Dejinné udalosti sú vďaka osvete a snahe odborníkov ponímané nanovo a verejnosť sa postupne zbavuje odporu, ktorý sa v deväťdesiatych rokoch 20. storočia akosi automaticky vytvoril voči všetkému, čo vzniklo za socializmu. Kunsthistorici, architekti či odborníci na teóriu architektúry už dávnejšie poukazujú na kvality, ktoré stavby tohto obdobia ponúkajú. Ale aj to, nakoľko je ohrozená a čo môže zánik, zapríčinený nezaujmom kompetentných, znamená pre zachovanie kontinuity vývoja kultúrneho dedičstva. Chýbajúca ochota zodpovedných úradov zaoberať

sa problémom architektúry moderného hnutia znamená predovšetkým radikálne straty v stavebnom repertoári z tohto obdobia. Odborné diskusie k tejto téme existujú – ale na komunálnej úrovni až vtedy, keď je zvyčajne už neskoro, keď je objekt predaný alebo je vydané povolenie na asanáciu.

Zo stavebnej činnosti, ktorú zaraďujeme pod pojem neskorkej moderny, je na Slovensku zachované veľké množstvo objektov, ktoré teoretici architektúry vysoko hodnotia pre svoje kvality, ktoré nezaostávajú za vývojovými trendmi západného architektonického prostredia a tým sa mnohé zaraďujú k svetovému stavebnému dedičstvu 20. storočia. Tak ako v skorších obdobiach stavebnej histórie, tak aj v tejto diskutovanej perióde vývoja sa nájdú budovy, ktoré nie je nevyhnutné chrániť. Táto práca – odlíšiť to hodnotné od toho bežného – je už z veľkej časti vykonaná. Existuje množstvo publikácií a odborných článkov, ktoré sa rôznymi príkladmi a prípadmi zaoberajú. Názory na nevyhnutnosť ochrany tejto architektúry sa však líšia. V rámci rozhovorov, ktoré vznikli pre potreby magisterskej práce autorky článku, najčastejšie

zaznievajú názory, že stavba nie je dostatočne stará, že nevlastní estetické prvky hodné pamiatky, či je jednoducho „socialistická“^{1/1}.

NEPOHODLNÉ PAMIATKY?

Koncom osemdesiatych rokov 20. storočia zaviedol nemecký kunsthistorik a odborník na architektonickú teóriu Norbert Huse pojem „Unbequeme Denkmalpflege“ – nepohodlná pamiatková starostlivosť^{2/2}. Reagoval tak na vlašný postoj pamiatkových úradov k stavebným počínom 20. storočia, ktorých je v Nemecku nespočetné množstvo. Dodnes sa pod týmto pojmom skrýva zaobchádzanie s politicky poznačenou architektúrou nacionalizmu a neskoršieho socializmu. Tento v súčasnosti už zaužívaný pojem dokonale vystihuje všetky argumenty, diskusie a emócie, ktoré pri tejto architektúre vznikajú a je aplikovateľný aj na situáciu na Slovensku. Je táto architektúra vôbec zachovateľná? Ak áno, podľa akých kritérií má byť hodnotená? Cieľom diskusií je nájsť vhodný spôsob zaobchádzania s architektúrou týchto režimov, ako aj so stavbami moderny šesťdesiatych

Palác republiky v Berlíne
v deň otvorenia,
H. Graffunder, 1973 – 1976

Palace of the Republic in
Berlin at the opening day,
H. Graffunder, 1973 – 1976

Zdroj Source: <http://view.stern.de/>

a sedemdesiatych rokov, ktoré bývajú na našom území často mylne označované ako socialistická architektúra. V Nemecku sa tieto stavby stretávajú v súčasnosti ani nie tak s legislatívnymi prekážkami, ktoré by bránili ich zachovaniu. Mnohým hrozí zánik, keďže nezodpovedajú súčasným estetickým predstavám a aktuálnym, často historizujúcim konceptom, ktoré v Nemecku boli a stále prebiehajú s cieľom revitalizácie a obnovy miest.

Známy prípadom bez „happyendu“ pre moderné hnutie je debata o Berlínskom zámku. Zámok z 15. storočia bol v päťdesiatych rokoch 20. storočia ako symbol buržoázie zbúraný a nahradený tzv. Palácom republiky. Po roku 1989 bol zbúraný ako symbol komunizmu a v súčasnosti prebieha výstavba kópie pôvodného Berlínskeho zámku. Táto situácia je ukázkovým príkladom zmäteného a nejednotného postoja súčasnej nemeckej pamiatkovej ochrany. V Nemecku viac ako kdekoľvek inde v Európe prevláda tendencia, všetko nevhodné, čo sa nehodí do jednotného historického konceptu, treba zbúrať a nahradiť historizujúcou kópiou.

Má to však byť aj osud povojnovej architektúry na Slovensku? Vymazať celú jednu historickú epochu? Vymeniť jedno za druhé a to za tretie, tak ako sa to udialo v Berlíne? V rámci prieskumu na účely spomínanej záverečnej práce autorky zaznela aj otázka, čo bráni zápisu povojnovej moderny do zoznamu kultúrnych pamiatok. Jedným z dôvodov, pre ktoré nejaká stavba nemôže byť pamiatkou, bolo, že za socializmu, keď vznikla, bolo kvôli nej zbúrané niečo iné. Tento argument je však odborne neakceptovateľný. Architektúra musí byť ponímaná predovšetkým v jej architektonickom kontexte, bez emócií a obviňovania režimu, že kvôli nej zmizlo niečo staršie. Je dôležité vnímať mesto so všetkými jeho vývojovými zmenami. Podstatné je, či priniesla novú kvalitu do prostredia, bez ohľadu na politické pozadie či obdobie vzniku. Mnohé hodnotné stavby z obdobia 1948 – 1989 bez vhodného zásahu zo strany odborníkov zaniknú alebo budú zásadne prestavané a stratia tým na pôvodnej kvalite. V novej podobe ich už sotva možno považovať za historické príklady určitého obdobia. Vyrovnanie sa s konštrukčnými problémami či novými technickými normami podľa odborníkov spomaľuje aj proces zápisu do zoznamu kultúrneho dedičstva.

Podľa vyjadrení zástupcov Pamiatkového úradu SR, ako aj Ústavu stavebníctva a architektúry SAV je zásadným problémom chýbajúca metodika hodnotenia tejto architektúry, ktorá by zohľadnila všetky nové prvky, technológie a stavebné postupy, charakteristické prevažne pre stavby postavené až v 20. storočí a pre ktoré je súčasná metodika nastavená na staršiu architektúru nedostačujúca. Vytvorenie vhodných hodnotiacich postupov je výzvou na prehodenie prístupu pamiatkovej ochrany k stavbám neskorej moderny a zabezpečenie ich zachovania a ochrany pre ďalšie generácie.

V Nemecku existuje diskusia na túto tému už dlhší čas. V rámci nej sa odborníci pokúšajú tieto stavby odznova pochopiť, určiť si kritériá na ich ochranu a podľa toho s nimi zaobchádzať. Momentálne sa nemeckí odborníci viac ako kedykoľvek predtým zaoberajú otázkou, či sa pamiatková starostlivosť má touto architektúrou vôbec zaoberať. Tak ako na Slovensku aj v Nemecku je vo všeobecnosti zažitá, že objektom ochrany sú historické stavby a základnou podmienkou na zápis je vek stavby.

KATEGÓRIA VEKU V PAMIATKOVOM ZÁKONE

V rámci definície kultúrnej pamiatky sa predpokladá, že objekt hodný ochrany pochádza z minulého obdobia, teda z historicky či umelecky uzavretej epochy. Tento argument však nie je jednoznačná legislatívna definícia, je to len pomocná formulácia, ktorou si odborníci pomáhajú pri hodnotení architektúry.

Fakt, že obdobie vzniku nie je pamiatkovou hodnotou, podporuje zákon o ochrane pamiatkového fondu č. 492002 Zbierky zákonov Slovenskej republiky, § 2 Základné pojmy, odsek 1 a 2^{3/}:

(1) Pamiatkový fond je súbor hnutelných vecí a nehnuteľných vecí vyhlásených podľa tohto zákona za národné kultúrne pamiatky (ďalej len „kultúrna pamiatka“), pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny. Za pamiatkový fond sa považujú aj veci, o ktorých sa začalo konanie o vyhlásenie za kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny.

(2) Pamiatková hodnota je súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umeleckoremeselných hodnôt,

Víťazný návrh na rekonštrukciu Berlínskeho zámku od talianskeho architekta F. Stellu z roku 2008. Výstavba už momentálne prebieha a jej ukončenie je plánované na rok 2019. Po otvorení bude slúžiť muzeálnym účelom.

The winning reconstruction concept of the Berlin Palace by Italian architect F. Stella 2008. The project is already under construction and the completion is expected by 2019. After re-opening, it will be used for museum purposes.

Zdroj Source: Archiv MFS SDM / schlossdebatte.de

pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany.

Podľa týchto parametrov môže byť každá stavba zaradená do pamiatkovej ochrany, keď spĺňa minimálne jednu z uvedených hodnôt, ktoré po dôkladnom zvážení a zhodnotení zo strany odborníkov odobrí pamiatkový úrad. Bez toho, aby sa ako kritérium chápal vek tejto stavby. V rámci rozhovorov pre spomínanú magisterskú prácu však vyplynulo, že veľká časť z nich argumentuje práve tým, že tá či ona stavba nie je dostatočne stará na to, aby mohla byť vyhlásená za pamiatku. Pamiatka má však byť predovšetkým svedkom či zdrojom poznania určitého vývoja, či už historického, alebo ľudského. V zákone sa nespomína žiadne vekové obmedzenie či konkrétne stavebné štýly, ktoré smú či nesmú byť chránené. Napriek tomu už na základe stručnej analýzy pamiatkového zoznamu možno skonštatovať, že táto architektúra nepatrí k prioritám pamiatkového úradu, aj keď medzi šesťdesiatymi rokmi

20. storočia a rokom 2013 je dostatočne veľký časový interval.

V zozname nehnuteľných pamiatok Slovenskej republiky je z obdobia po roku 1945 zaradených 847 objektov (nielen samotných stavieb, ale aj umeleckých doplnkov, pamätníkov atď. – preto samotné číslo konkrétnych stavieb, ktoré sú chránené, je oveľa menšie). Z toho len dva objekty sú realizované po roku 1960 ^{/4/}. Na porovnanie, v nemeckom Sasku, ktoré je rozlohou o polovicu menšie ako Slovensko, je do zoznamu zapísaných 1 789 objektov s dátumom výstavby 1945 – 1989 ^{/5/}.

V nemeckej pamiatkovej ochrane je povojnová architektúra témou už viac ako dve dekády a rozsiahle diskusie a konferencie často aj medzinárodného významu prispeli k ochrane, v mnohých prípadoch aj záchrane tohto moderného dedičstva. Stavebné aktivity a snaha o obnovu krajiny po druhej svetovej vojne, teda obdobie od päťdesiatych približne do konca sedemdesiatych rokov 20. storočia spadajú do už uzavretej

časovej epochy. Podľa väčšiny odborníkov si táto povojnová architektúra – „Nachkriegsmoderne“ – zasluhuje zvýšenú mieru starostlivosti a ochranu, lebo tak ako v iných krajinách aj tu pokračuje trend búrania a nahradzovania novostavbami.

Každá spolková krajina má vlastný pamiatkový zákon, ktorý zaradenie objektov pod pamiatkovú ochranu definuje inak. Pritom však vo všetkých šestnástich spolkových pamiatkových zákonoch existuje predpoklad, že architektúra neskorej moderny môže byť vyhlásená za pamiatku. Sedem z nich nemá vôbec nijaké vekové obmedzenie, v piatich sú pamiatky definované ako príklady vývoja ľudských dejín a len v štyroch sa hovorí, že to musia byť príklady z minulosti^{69/}. V tomto prípade si pomáhajú pojmom „uzavretá epocha“, pod čím rozumejú 30 rokov, teda jednu generáciu. Epocha je považovaná za uzavretú, keď sa štýlistické či stavebno-technické zázemie zásadne zmenilo a keď je nevyhnutné prispôbenie súčasných stavebných či technických noriem, keďže pôvodný stav stavby už nevyhovuje. Tieto zmeny môžu zapríčiniť radikálne znehodnotenie originálnej koncepcie, a preto si vyžadujú individuálny prístup.

Rovnako ako na Slovensku aj v Nemecku sa ako hlavný argument na zapísanie objektu do zoznamu pamiatok využíva obdobie jeho vzniku. Až historickosť robí z neho stavbu hodnú ochrany. Podľa zákona musí teda stavba pochádzať z „minulého obdobia“. Táto formulácia však nie je nikde vysvetlená a nemá pevne stanovené podmienky takéhoto označenia. Pretože najmä počnúc 20. storočím, ktoré nie je štýlovo jednotné, nie je jednoduché rozlišovať, čo je minulosť a čo ešte prebiehajúca stavebná tendencia. Čo je len staré a čo už historické. Mnohý z historikov umenia či pamiatkarov v Nemecku majú jasný názor na meniacu sa definíciu pamiatky: „Historický odstup síce bez debaty pomáha k rozpoznaniu a interpretácii architektúry, na druhú stranu je ale nutná znalosť kompletného kultúrneho kontextu – čo nie je pre posledné roky samozrejmosť a dá sa len ťažko uzavrieť do jedného časového úseku,“ takto sa vyjadril k téme bývalý vestfálsky spolkový konzervátor Eberhard Grunsky už v roku 1991^{71/}.

Od roku 1971, keď vznikol moderný pamiatkový zákon nemeckých spolkových krajín, sa počet

období, ktorých stavby môžu byť označené ako historické, a teda hodné zápisu do zoznamu pamiatok, značne rozšíril. Najskôr sa ako historické považovali objekty do konca 19. storočia, v nasledujúcich rokoch pribudli stavby prvej polovice 20. storočia vrátane secesie, klasickej moderny, Novej vecnosti a štýlu „Heimatschutz“. Dokonca aj architektúra tretej ríše bola kvôli jej historickej dôležitosti zaradená. Od deväťdesiatych rokov 20. storočia dodnes sa časové rozpätie zásadne rozšírilo – obdobie šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 20. storočia je momentálne už dostatočne vzdialené a svojimi najrozličnejšími historickými a spoločenskými udalosťami natoľko významné, že sa nemeckej pamiatkovej starostlivosti zaradilo do kategórie „minulé obdobia“^{81/}. Zápis stavieb tohto obdobia nie je však jednoznačný a bezproblémový. Ide totiž o technicky, umelecky a stavebne tak odlišné stavby, že získavanie a preverovanie ich kvalít nie je možné hodnotiacou metódou, ktorá je platná pre staršie pamiatky.

KRITÉRIÁ NA HODNOTENIE POTENCIÁLNEJ PAMIATKY

Ako už bolo spomenuté, architektúra šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 20. storočia v Nemecku je zaradená do kategórie historická, spĺňa teda kritérium veku, a tak po dôkladnom zvážení môže byť zaradená pod pamiatkovú ochranu. A hoci je toto obdobie poznačené nebyvalou stavebnou činnosťou, počet stavieb zapísaných do zoznamu pamiatok nie je taký rozsiahly, ako by sa očakávalo. Problém je podľa kunsthistorika Achima Hubela v nejasných kritériách, podľa ktorých stavby neskorej moderny môžu byť zaradené do zoznamu. Profesor Hubel konštatuje, že stavieb tohto obdobia je také množstvo, že keby sa všetky kvalitné objekty označili za pamiatky, vznikla by zreteľná disproporcija v pomere období, ktorých architektúra je chránená. Preto odporúča, aby sa pri výbere a spracúvaní objektov pre potreby pamiatkového výskumu pomáhala kategóriami. Tie nie sú právne podložené, lebo v nemeckom pamiatkovom zákone neexistujú významné či menej významné pamiatky, ktoré sú rozčlenené do skupín, ale majú byť metodickou pomôckou, ako dôsledne vybrať z množstva objektov neskorej moderny^{81/}.

Stručný prepis kategórií stavieb podľa Achima Hubela:

1. Stavby s vysokým architektonickým ohodnotením, ktoré nadobudli symbolickú hodnotu pre mesto – často na hlavných námestiach či reprezentatívnych uliciach. Ide o stavby, ktoré sú výzorovo nezameniteľné či o stavby, ktoré vďaka svojej funkcii získali významné postavenie v pamäti národa.

2. Stavby od architektov, ktorí sa preslávili minimálne na národnej úrovni a ktorí sa presadili vďaka svojej umeleckej zručnosti. Prítom sa má brať ohľad na originálne a inovatívne riešenia, ktoré nevyhnutne musia byť zapísané ako pamiatky.

3. Stavby, ktoré sú svojím typom alebo funkciou atypické a zriedkavé. Práve v prípade, že neexistuje veľa ďalších alebo už žiadny iný príklad, musia byť tieto posledné stavby svojho typu chránené.

4. Stavby, ktoré do doteraz menovaných kategórií nezapadajú, avšak stupňom zachovania predstavujú perfektný príklad z obdobia svojho vzniku. To znamená nielen samotná stavba, ale aj schody, dvere, okná či svetidlá sú zachované v pôvodnom stave, a tak môžu slúžiť ako príklad vtedajšieho spôsobu života.

5. Stavby, ktoré nie je nevyhnutne potrebné chrániť kvôli ich architektonickým hodnotám, ale z dôvodov historických. Ako pamätne miesto, ktoré v by v žiadnom prípade nemalo upadnúť do zabudnutia. Sem patria najmä miesta, ktoré pripomínajú často neoblúbené udalosti z dejín krajiny či mesta.

LEGISLATÍVNA SILA PRE PAMÄTIHODNOSTI

Nielen kategorizovanie či zmena metodiky hodnotenia architektúry v spojitosti s dedičstvom moderného hnutia predstavuje úlohy, ktorými sa tak nemeckí, ako aj slovenskí odborníci zaoberajú. Problémy, ktoré momentálne v zaobchádzaní a hodnotení stavieb neskorej moderny na Slovensku existujú, je nevyhnutné vyriešiť legislatívne. Keďže ako hlavný argument proti získaniu statusu pamiatky je vek, musia byť učinené dočasné kroky, ktoré by zabránili k ich zničeniu. Pretože argument, že architektúra potrebuje svoj čas, aby sa preverili jej kvality a prínos pre spoločnosť je síce správny a pochopiteľný, ale tempo, akým sa naše mestá vyvíjajú a tlak investorov spôsobujú, že táto architektúra sa v mnohých

prípadoch dočká uznania až „in memoriam“. Preto je nevyhnutné vytvoriť iný spôsob jej ochrany, ako je zapísanie do zoznamu kultúrnych pamiatok.

Viacero odborníkov sa zhoduje s názorom, že jednou z možností by mohla byť nová definícia pojmu pamätihodnosť. Podľa vyjadrení síce existujú určité všeobecne záväzné nariadenia, ktoré tieto pamätihodnosti chránia, ale keďže nie sú legislatívne podchytené, nemajú dostačujúcu váhu pri rozhodovaní o osude pamätihodnosti. Tento v súčasnosti skôr „estetický“ status ponúka potenciál na jej ochranu. S legislatívnou hodnotou môže získať úplne inú pozíciu v systéme slovenskej pamiatkovej ochrany.

V nemeckej pamiatkovej starostlivosti sa tento pojem skloňuje často. V praxi to znamená, že objekty, ktoré síce nie sú nevyhnutne adeptmi na pamiatky, majú byť z určitého dôvodu tiež chránené – väčšinou ide o stavby, ktoré sú práve spoločnosťou ponímané ako zachovania hodné. Zachovanie takéhoto objektu, aj keď navrhnuté menšinou alebo jednotlivcom, potom hodnotia odborníci. Úrady majú na zreteli význam stavby pre svoje okolie, jej dokumentárnu hodnotu, môže slúžiť ako príklad pre istú ľudovú tradíciu, mať význam pre lokálne dejiny atď. Ak sa tieto kvality potvrdia, je nevyhnutné to v záujme verejnosti zohľadniť. Takáto pamätihodnosť môže, ale ani nemusí postupom času získať status pamiatky – ale aspoň získa určité ochranné zabezpečenie^{10/}.

Podľa viacerých odborníkov v slovenskom pamiatkovom zákone je tento pojem zbytočný, má len deklaratívny význam, ale nie legislatívny. Stavby s týmto označením nemajú žiadnu právnu ochranu a môžu byť zbúrané ako každá iná bežná stavba. Pamätihodnosti sú vyhlasované na komunálnej úrovni, preto je v kompetencii mesta, ako sa s nimi zaobchádza a aký osud ich čaká. Určitý zoznam konkrétnych kritérií a hodnôt by mohol byť nápomocný pri obnove či záchrane architektúry šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 20. storočia. Ustanovením významu stavby pre mesto či obec by sa dal vytvoriť určitý spôsob jej ochrany. Tak ako v nemeckom systéme by pamätihodnosť nebola v tej istej kategórii ako pamiatka, slúžila by skôr ako predstupeň pamiatky a v kategorizácii by bola podriadená pamiatke. Tým by sa však určila jej hodnota, ktorá by určovala, nakoľko sú zmeny a zásahy do štruktúry či výzdoby vhodné

Zdroj Source: H. Onken, 2011

Nápis na troskách Paláca republiky ironizuje tendenciu búrania a opätovnej výstavby v Nemecku. „Milý palác, žiadny strach, veď oni ťa znova postavia.“

The title on the ruins of the Palace of the Republic ironizes the trend of demolition and building renewal in Germany. “Dear palace, don’t be afraid, why they’ll build you up again.”

a povolené. Rozdiel voči pamiatke by bol v stupni ochrany, povolených stavebných opatreniach a v možnosti zmien, čo by znamenalo vyjsť v ústrety investorovi. Určením jasných podmienok by sa podarilo zabrániť strate cenného architektonického dedičstva a získal by sa ten tak veľmi želaný vekový odstup.

OBČIANSKE INICIATÍVY A VPLYV VEREJNOSTI

Rozhodnutie, či stavby neskej moderny budú vyhlásené za pamiatky, alebo nie, padá v Nemecku pod tlakom investorov či verejnosti často vo veľmi krátkom čase. Mnohé z nich sú diskutabilné, keďže vytváranie adekvátnych pamiatkových hodnôt pre tieto stavby je ešte len v začiatkoch a unáhlené rozhodnutie pripravuje stále častejšie národné architektonické dedičstvo o významné príklady stavebného vývoja. V mnohých prípadoch sa občianske iniciatívy postarali o ich záchranu ako v prípade plánovanej prestavby mníchovského olympijského komplexu od architektov Benisch

a Otto z roku 2010, ktorá sa napokon nekonala a ten zostal zachovaný v pôvodnej podobe. Takisto zabránili zbúranie Kultúrneho paláca v centre Dráždan, ktorý mnohým prekáža v novovystavanej historizujúcej štvrti Neumarkt.

Komplex je momentálne obnovovaný, a preto sa čoraz viac diskutuje na tému zachovania pôvodných častí stavby – ako napríklad mozaiky Cesta červenej vlajky, ktorá už medzičasom bola zapísaná do zoznamu. K obnove a nevyhnutnosti zachovania sa vyjadrila aj primátorka Dráždan Helma Orosz:

„Pre urbanistický a kultúrny rozvoj Dráždan je tento projekt medzníkom. Je to v pravom zmysle slova investícia do budúcnosti. Kultúrny palác patrí do nášho mesta a jeho dejín, takisto ako Semperova opera či Albertínium. Verím, že zodpovedným zaobchádzaním s touto hodnotnou architektúrou, aj keď pochádza z obdobia DDR, docielime, že bude v budúcnosti dôležitým symbolom mesta. Mesto totiž nepozostáva len

z jednej epochy, z jedného historického kontextu. Fascinujúce na každom meste je práve, že je zložené z množstva stôp, ktoré zanecháva každá generácia, a nie jednotvárnosť a rekonštrukcia. A Kultúrny palác je presne taká stopa v dejinách Drážďan ^{/11/}.

Podobne sa k stavbám neskorkej moderny stavia verejnosť na Slovensku. Veď ako vyplynulo z prieskumu z jesene 2012, ktorý bol uskutočnený na účely spomínanej magisterskej práce, mnohé z týchto stavieb patria podľa obyvateľov ku koloritu mesta. Stavby ako Most SNP, Slovenský rozhlas či Kamzík sú už symbolmi takisto ako Bratislavský hrad či Dóm sv. Martina. Obyvatelia Bratislavy sú stotožnení s rôznymi stavebnými fázami mesta,

vedia často ohodnotiť ich kvalitu alebo aspoň chápu ich význam a dôležitosť v rámci historického vývoja mesta, nezáväzne od faktu, či vznikli v období socializmu, alebo v stredoveku ^{/12/}. V rámci prieskumu bola účastníkom položená otázka, či môžu byť budova Slovenského rozhlasu, prístavba SNG či komplex Hotel Kyjev a obchodný dom Prior vyhlásené za pamiatky, či majú tento potenciál. Najpozitívnejšie je medzi Bratislavčanmi vnímaná budova Slovenského rozhlasu, takmer 75 % by súhlasilo s pamiatkovou ochranou.

ZÁVER

Sprostredkovanie informácií o pamiatkach a ich ochrane musí patriť spolu s právnymi zásahmi

Budova Slovenského rozhlasu z rokov 1971 – 1984 architektov Š. Ďurkovič, B. Kissling, Š. Svetko sa medzi obyvateľmi Bratislavy teší obľube – veľká časť si vie predstaviť, že by stavba bola vyhlásená za pamiatku.

The building of Slovak Radio from the architects Š. Ďurkovič, B. Kissling, Š. Svetko, 1971 – 1984.

It is popular among inhabitants of Bratislava – many of whom have said they would pronounce this building as cultural heritage.

Foto Photo: Alexandra Rumanovská, 2012

k najdôležitejším úlohám, ktorými sa pamiatková starostlivosť na Slovensku mala zaoberať. Práve pri architektúre, ktorá na prvý pohľad neprežrdza svoje pamiatkové kvality a odkláňajúcej sa od zažitej predstavy o „starých a pekných“ stavbách, má dôležitú rolu vzdelávanie a informovanosť. Styčnou plochou by mala byť predovšetkým akademická pôda. Dôvody, prečo by mala byť moderná architektúra zapísaná do zoznamu pamiatok, musí byť obyvateľstvu nielen oznámené, ale aj vysvetlené. Je spoločenskou úlohou odborníkov, vysvetliť ľuďom, prečo by sa mali zasaďiť o zachovanie tejto architektúry. Existujú snahy o uznanie tejto modernej architektúry, čoraz viac sa ozývajú hlasy, odborné aj laické, za zápis jej významných príkladov do zoznamu pamiatok,

ktoré len potrebujú viac priestoru na presadenie sa.

Zo stručného predstavenia diania okolo architektúry moderného hnutia v Nemecku a porovnaní so snahami na Slovensku vyplýva, že kolegovia z odboru pamiatkovej ochrany sú len o jeden krok vpredu – odobrili architektúru šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov ako ochrany vhodnú, vypracovali si pomocnú hodnotiacu metodiku a kategórie na rozoznanie toho najkvalitnejšieho, čo toto obdobie prinieslo. Existujú špecializované diskusné fóra a internetové portály, občianske iniciatívy. V podstate tak ako aj na Slovensku. Len to robia vo veľkom, je ich počut, slovo a názor spoločnosti má popri odborníkoch takisto svoju váhu.

NOTES POZNÁMKY

¹ Magisterská práca „Der Umgang mit der sozialistischen Architektur in der Slowakei, dargestellt am Beispiel der Stadt Bratislava. Ihre Rezeption in Denkmalpflege und Öffentlichkeit“, bola obhájená v marci 2013 na Technickej univerzite v Drážďanoch. Pre získanie postojov zodpovedných úradov sa realizovali rozhovory so zástupcami Ministerstva kultúry SR, Krajského pamiatkového úradu, Miestneho úradu ochrany pamiatok v Bratislave, Úradu hlavnej architektky v Bratislave, Fakulty architektúry UK, Katedry dejín umenia FIF UK, ako aj so zástupcami občianskych iniciatív a súkromnými osobami.

² HUSE, Norbert: Unbequeme Denkmalpflege. In: MÖRSCH, Georg (ed.): Die Denkmalpflege als Plage und Frage. Festgabe für August Gebefüer. München 1989, s. 96 – 100.

³ Zákon o ochrane pamiatkového fondu – zákon č. 49/2002 Z. z. – úplné znenie <http://www.vyvlastnenie.sk/prepisy/zakon-o-ochrane-pamiatkového-fondu/> 12. 10. 2013.

⁴ Stav: október 2010.

⁵ Stav: november 2012.

⁶ Žiadne obmedzenia – Sachsen, Hamburg, Bayern,

Niedersachsen, Nordrhein – Westfalen, Baden – Württemberg, Bremen. Příklady vývoja ľudských dejín – Brandenburg, Hessen, Mecklenburg-Vorpommern, Saarland, Thüringen. Příklady z minulosti – Berlin, Rheinland-Pfalz, Sachsen-Anhalt, Schleswig-Holstein.

⁷ Citát z článku: HEUTER, Christoph.: Zu nahe dran? Bauten der 1960er Jahre als Herausforderung für die Denkmalpflege. In: Von Buttlar, Adrian. (Ed.): denkmal!-moderne. Architektur der 60er Jahre. Wiederentdeckung einer Epoche. Berlin 2007, s. 29.

⁸ HUBEL, Achim: Denkmalpflege. Geschichte – Themen – Aufgaben. Eine Einführung. Stuttgart 2006, s. 141 – 142.

⁹ HUBEL, Achim: s. 160 – 161.

¹⁰ Begriffsbestimmung Kulturdenkmal – Denkmalwürdigkeit. http://www.landkreis-zwickau.de/3863.html#a_3870 12. 10. 2013.

¹¹ Baustart im Dresdner Kulturpalast. http://www.dresden.de/de/02/035/01/2013/10/pm_050.php?lastpage=zur%20Homepage 12. 10. 2013.

¹² 51 % opýtaných odpovedalo, že ich názor na stavby Slovenského rozhlasu, prístavbu SNG či komplex Kyjev a Prior vôbec neovplyvňuje fakt, že vznikli v období socializmu, 24 % to skôr neovplyvňuje a len 6 % to ovplyvňuje úplne.